

Medgyes Sándor
Az identitáskeresés mozzanatai Tóth Árpád műveiben
Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető: Horváth Kornélia

PPKE BTK
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Modern magyar irodalom és irodalomelmélet műhely

Piliscsaba
2016

1. A kutatás előzményei, problémafelvetés

A Tóth Árpád-recepció évszázados eredményei az életmű egy jól körülhatárolható, ebből adódóan igen szűk rétegét érintik. Kivételesnek számítanak az olyan tanulmányok (Fried István), amelyek nem a *Körúti hajnal*, *Esti sugárkorszorú*, *Lélektől lélekgig*, *Elégia egy rekettyebokorhoz* textusok valamelyikét tűzik vizsgálatuk tárgyává. Ebből egy redukált kép alakult ki, amelynek felelősséggel azonosítható elemei az impresszionizmus búskomor hangulata, a tematikai egysíkúság és a szinesztézia vibráló hatása. E módszer alapján olyan poétika kristályosodik ki, amely jószerivel csak Juhász Gyula műveivel hozható kapcsolatba, és a francia szimbolistákon kívül szinte egyetlen más, korábbi életmű viszonyában sem értelmezhető. Ez az egyoldalúság természetes módon kerüli ki a novellák világát, és húz meg olyan értelmezői kört, amely rendre életrajzi ihletésű tanulmányokat eredményez. Az első monográfia (Demeter Alice, 1932) kivételével valamennyi (Tudósy Margit, 1943; Kardos László, 1955; Makay Gusztáv, 1963; Tóth Eszter, 1985; Bakó Endre, 1992) összefoglaló munka biografikus indíttatású, ennek következtében a szövegek vizsgálata sem autonóm értelmezői aktus eredménye. A disszertáció egyik fő törekvése éppen ezért az életmű interpretatív megszólaltatása.

Az értekezés másik alapvetése az identitás fogalmának széleskörű érvényesítése az elemző gyakorlatban. Az identitáselméletek két irányban látszanak megállapodni a tudomány rendszerében. Egyfelől Erikson munkásságán alapulva – a pszichológia szemszögéből vizsgálva – használható definíció áll rendelkezésünkre az én alakulásának folyamatára vonatkozóan, ám ennek irodalmi kivetülése egy sokkal szűkebb területen talált érdeklődésre (gender, kisebbség, szexuális orientáció). Másfelől – döntően Ricœur munkásságának köszönhetően – az identifikációs folyamatokat a prózai művek narratív szintjén látja azonosíthatónak, és csak a kétezres évek indították el a lírai textusok e szempontú elemzését (Boros Oszkár, Osztrólczyk Sarolta, Bókay Antal, Szitár Katalin, Horváth Kornélia). Ezek az értelmező dolgozatok viszont rendre megmaradnak az adott életmű egyes szövegeinek bemutatásánál.

Dolgozatom célkitűzése kettős: egyfelől arra törekedtem, hogy az erősen leszűkített Tóth Árpád-recepciót mind

mennyiségileg, mind koncepcionális megközelítés alapján kibővítem, másfelől egy új elemzési gyakorlat bevezetésének példaként is tekinthetünk a disszertációra, amennyiben az életmű különböző műfajú, tematikájú és poétikai felépítettségű szövegeinek azonos, nyelvi-antropológiai szempontú (identitáskeresés) értelmezésével még nem élt eddig a recepció.

2. A követett módszertan, a dolgozat felépítése

Dolgozatom első fejezete az identitáselméletek irányait vizsgálja meg, elméleti alapot adva és kritikát fogalmazva meg az e körben végzett irodalmi értelmezések hiányosságaival kapcsolatban. A pszichológia alapszövegeitől (Carver, Gergen szerzőpáros) indultam el, majd kitágítottam a kutatás körét a művészetpszichológiával kapcsolatot ápoló esszékkel, így Ricœur, Danto, McAdams textusaival.

A Tóth Árpád-recepció részletes ismertetése több szóhasználati-elméleti problémára is felhívta a figyelmemet. Az impresszionizmus, az egysíkúság kifejezések kezdeti (Karinthy, Babits) érvényessége, majd az életmű kiteljesedése utáni rögzítettsége számtalan probléma forrásává vált. Ebben a kérdéskörben nemcsak a kritikai szövegeket ütköztettem, hanem a későbbi elemzések kapcsán világítottam rá egyes tézisek bizonyítatlan vagy szűk hatókörű voltára.

A harmadik egységben a lírai szövegek identitáskereső mozzanataira tértem ki, amelynek során megállapítottam, hogy a tematikai kérdések mellett több szövegben a képalkotás, a stilisztikai eljárások és a ritmika is az öndefiníálás igényével kapcsolatos jegyeket mutat. A szövegek kiválasztása során nem ragaszkodtam a kialakult irodalmi hagyományhoz, inkább azokat a textusokat választottam ki, amelyek kevésbé ismertek, és karakteresen mutatják a kutatás irányául választott poétikai és alkotás-lélektani jegyeket. A lehetséges identifikációs tényezők közül négyet érvényesítettem ebben a fejezetben: Isten szerepét, a földrajzi tér meghatározó funkcióját, a filozófia hatását, valamint a művészet-művészek inspiráló erejét. Annak érdekében, hogy elkerüljem a szövegektől való eltávolodás veszélyét, nem törekedtem általános igazságok megfogalmazására, helyette minden alkalommal az adott nyelvi anyagra vonatkozó megállapításoknak adtam teret.

A negyedik fejezet Tóth Árpád novellái közül nyolc szövegnek az elemzését tartalmazza, utalva a szövegek általános sajátosságaira, de mindvégig megőrizve a szöveggözpontú olvasási technikát. Mivel ezek a kisepikai alkotások szinte teljesen ismeretlenek a szakma előtt, több szempontot (a novella indítása, az írásbeliség és a szóbeliség hatása a poétikára) is érvényesíttem a vizsgálat során, megalapozva ezzel a lehetséges későbbi értelmezések sorát. Nem törekedtem annak bizonyítására, hogy ezek a prózai szövegek egyenrangúak lennének a korszak nagy novellistáinak (Kosztolányi, Babits, Móricz) alkotásaival, de célul tűztem ki, hogy a teljes ismeretlenségből kiemeljem ezt a szövegcsoporthoz. A teljesség igénye miatt mellékletet illesztettem a dolgozat végéhez, amelyben a kimaradt három novella rövid ismertetését jeleníttem meg.

A novellákkal foglalkozó egység elején és végén – a recepció hiányossága miatt, a dolgozat módszertani ívétől eltávolodó – összefoglalásokat adok, amelyekben a prózai szövegek általános tanulságait, egyedi vonásait foglalom össze.

Az utolsó fejezet összefoglalja – döntően a recepcióra építkezve (Bóka, Füzfa, Láng, Szentesi) – a kanonizált szövegek kapcsolatát az identitás nyelvi-tematikus megjelenésével.

3. Új eredmények

A vizsgált lírai alkotások egyes darabjai (*Berzsenyi, Ady Endrének, Isten törött csellója*) a képalkotást (metafora-metonímia), más szövegei a ritmikai struktúrát (*Hej, Debrecen*), megint más elemei az elhallgatást (*Prospero szigetén, Utókúra*) használják fel a szelf megformálásának, a konzisztens énkép konstruálásának eszközeként.

A korábban Babitshoz kötött bergsoni filozófia hatását egyre világosabban kapcsolhatjuk Tóth Árpádhoz is (*A test csodája, Az ősök ritmusa*), illetve a – korábban evidenciaként kezelt – magányos lírai irány helyett kirajzolódik a Berzsenyi-Arany-Ady-Pilinszky nyelvi karaktert mutató vonal, amelybe Tóth Árpád is beilleszthető.

A dolgozat új megvilágításba helyezi Tóth Árpád – és ezen keresztül a Nyugat költőinek – ritmusalkotó technikáját, újragondolásra készítve az elméletírókat a jambikus vers kidolgozottságának (75%-os egyezmény) szintjével kapcsolatban

(*Krisztus-képre; Isten törött csellója, hallgatok*). Kutatásom eredménye szerint Tóth Árpád lírai életművéből egyetlen olyan szöveget emelhetünk ki, amely konzisztens énképet mutat, az *Isten oltó-kését*, a többi textus ilyen irányú kísérlete kudarccal zárul, a nyelv ellenállása instabil öndefinícióról tanúskodik.

A novellák egyike sem illeszthető be Frye archetipusokat vizsgáló rendszerébe, ami új megvilágításba helyezi az univerzálisnak gondolt kategorizálást. Tóth Árpád kisprózai szövegei ugyanakkor mintegy párbeszédbe lépnek Umberto Eco (a narrátor vezető szerepét vizsgáló) és Jack Goody (írásbeliséget és szóbeliséget ütköztető) prózaelméleti írásaival, rendre a nyelv önmagát leromboló voltát mutatva a novellákban.

4. A témában végzett publikációs tevékenység

Publikációk

- *Olvasható ritmus – ritmikai olvasatok; Recenzió Horváth Kornélia tanulmánykötetéről*, Eruditio – Educatio, A Selye János Egyetem Tanárképző Kara tudományos folyóirata, Komárom, 2013. április
- *Az identitáskereső mozzanatai Tóth Árpád Ripacs című művében*, Irodalomismeret online, 2014/1.
- *Tóth Árpád Arad és Hej, Debrecen... című versének identitáskereső mozzanatai*, Tiszatáj, 2014/3 és Tiszatáj Online, 2014. 05. 02.
- *Az énkép alakulása Tóth Árpád: Ady Endrének című versében*, bár (Társadalomtudományi és művészeti folyóirat), 2015/1-4.
- *Tóth Árpád műveinek recepciója*, Iskolakultúra, 2016/1.

Konferenciák, előadások

- *A krétikus szerepe Tóth Árpád Hej, Debrecen című művében*, Modern Líraelméleti és Líratörténeti Kutatócsoport (MLLK) 1. konferenciája, irodalomelméleti előadás, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba, Stephaneum, Pázmány terem, 2013. március 22.
- *Tóth Árpád, az elégikus hang költői mestere*, Magyar Zoltán Népfőiskola, Tata, 2015. 04. 30.